

Nieuwe vensters op de werkelijkheid

Contouren van een natuurfilosofie in ontwikkeling

SAMENVATTING

Het moderne perspectief op de werkelijkheid is sinds de tijd van Galilei, Descartes, Newton e.a. in steeds indringender mate door een mechanistisch-mathematisch natuurwetenschappelijk wereldbeeld ingekleurd: alle natuurverschijnselen, de gehele natuur, gehoorzamen de door de moderne Newtoniaanse natuurwetenschap opgestelde wetmatigheden. Deze ontwikkeling werd al in 1950 door E.J. Dijksterhuis in zijn gelijknamige boek gemunt als de mechanisering van het wereldbeeld. Dit wereldbeeld heeft talloze denkers beïnvloed, waaronder o.a. Immanuel Kant, Charles Darwin, Friedrich Nietzsche, Albert Einstein, Sigmund Freud en vele anderen en bepaalt ook nu nog in hoge mate onze kijk op de verhouding tussen mens, natuur en werkelijkheid. Hier is sprake van een dode materie die a.h.w. onder invloed van externe krachten de bouwstenen levert waaruit het hele universum is opgebouwd. Hans Jonas spreekt in dit verband van een ‘dood universum’, waarbinnen leven en geest een problematisch, onverklaarbaar verschijnsel zijn geworden. De “oplossing” van dit probleem ligt ofwel in het hanteren van een radicaal dualisme tussen leven, bewustzijn en geest enerzijds en materie anderzijds. Ofwel poneert men leven, bewustzijn en geest als een onverklaard bijproduct van die in principe levenloze materie, zoals in het geval van een radicaal reductionistische neurobiologie of -psychologie à la *Wij zijn ons brein* van Dick Swaab. Hoe het ook zij, deze vorm van reductionisme dat alle fenomenen, ook die van het leven, herleidt tot de kleinste bouwstenen van de werkelijkheid, was en is nog steeds zeer bepalend voor ons collectieve kijk op de verhouding mens-natuur en hierdoor een van de peilers waarop onze huidige, ecologische crisis rust.

In zijn in 2012 verschenen boek *Nieuwe vensters op de werkelijkheid* ontwikkelt Koo van der Wal de contouren van een zich in onze tijd nieuwe, aandienende natuurfilosofie, die met dit gemechaniseerde wereldbeeld vanuit twee invalshoeken breekt. In dit boek toont Van der Wal enerzijds aan dat de moderne natuurwetenschap vanaf de 19de en 20ste eeuw steeds meer en vaker vastloopt op haar eigen uitgangspunten. Anderzijds wordt betoogd dat met name ontwikkelingen in de “life sciences”, met een prominente rol van de biologie, in de afgelopen vijf decennia verrassende nieuwe perspectieven bieden voor de ontwikkeling van een nieuwe kijk op natuur en werkelijkheid. In dit verband laat *Nieuwe vensters op de werkelijkheid* zien hoe vanaf het begin van de vorige eeuw Einsteins relativiteitstheorie, de quantum-mechanica, de thermodynamica van onder meer Ilya Prigogine, de chaostheorie, fenomenen en inzichten op het gebied van zelforganisaties, emergentie, dissipatieve (instabiele) systemen niet alleen de gangbare natuurwetenschappelijke kijk op de werkelijkheid problematiseren maar tegelijkertijd ook nieuwe vensters op de werkelijkheid openen. Onze eeuwenoude, vertrouwde begrippen van tijd, ruimte, causaliteit, wetmatigheid, voorspelbaarheid, passiviteit, traagheid van de materie dienen zo niet vervangen dan toch wel drastisch herijkt te worden.

Boven genoemde ontwikkelingen zetten Koo van der Wal op het spoor van een nieuwe, vooralsnog ontluikende natuurfilosofie. Deze filosofie verweeft materie, leven en met het leven verbonden fenomenen op intrinsieke wijze. Hierdoor worden niet alleen de breuken tussen dode, passieve materie en organisch leven, natuur en cultuur, lichaam en geest onder kritiek gesteld en herijkt, maar worden ook leven, mens, bewustzijn en geest binnen een nieuw perspectief van een gelaagde natuur, een “keten van zijnden” geplaatst. Heeft de moderne filosofie in de afgelopen eeuwen haar ogen en oren voor de betekenis van de natuur gesloten, dan krijgt de natuur vanuit Van der Wals ‘post-klassieke’, natuurfilosofisch perspectief een eigen stem. Hier verschijnt de natuur en met haar de gehele werkelijkheid, dus inclusief de mens, als een complex, levend en creatief, veelvoudig en divers gelaagd geheel met een geheel eigen, dus onafhankelijk van door mensen toegekende, intrinsieke waarde. Natuur en werkelijkheid vertonen een nog onbekend scala aan mogelijkheden en verschijnen beide in steeds weer verrassende gedaanten en fenomenen. Niet voor niets citeert Koo van der Wal in dit

verband de fysicus Paul Davis: “leven en geest [...] zijn diep ingeslepen on het weefsel van de werkelijkheid”, hetgeen zoals een recensent terecht opmerkt als motto zou kunnen gelden voor *Nieuwe vensters op de werkelijkheid*. Dit boek biedt een verrassend uitzicht op een rijk, diep en multi-gelaagd universum en zou ieder mens aan het denken moeten zetten.

REFERENTIE

Koo van der Wal (2011): *Nieuwe vensters op de werkelijkheid - -Contouren van een natuurfilosofie in ontwikkeling*; (448 pp.) Uitgeverij Klement/Pelckmans, Zoetermeer/ Kapellen (Be.)

Prof. dr. Koo van der Wal is emeritus hoogleraar wijsbegeerte aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam en doceerde eveneens aan de Universiteit van Amsterdam. In 2013 ontving hij de Hovo Onderwijsprijs. Zijn publicaties liggen op het gebied van o.a. de ethiek, de rechts- en politieke filosofie en de milieuwetenschap.

RECENSIES

Prof. Dr. Harm Bart in *Civis Mundi* (28 oktober 2013): “Een zo erudiet en genuanceerd boek komt men zelden tegen!”

Dr. René Munnik in *Filosofie*, jrg 14, 1 (2014): “In zijn vorig jaar verschenen boek – *Nieuwe vensters op de werkelijkheid. Contouren van een natuurfilosofie in ontwikkeling* – citeert Koo van der Wal een opmerking van Paul Davies: dat leven en geest... *are etched deeply into the fabric of reality* (288). Het zou ook als motto voor het hele werk kunnen gelden.”

Prof. Dr. Henk Manschot op Filoblog, (5/12/1912): “Een uniek boek.”

Dr. Maarten Coolen in *Filosofie en Praktijk*, Jrg 34, 3 (2013): “Van der Wal bekritiseert niet alleen het klassiek-modern natuurbegrip, hij ontwikkelt ook een nieuwe, alternatieve natuurfilosofie [...]met als , belangrijkste kernideeën: complexiteit van systemen, emergente eigenschappen, zelforganisatie van [materie en] levende wezens, en causale en finale verklaringen van natuurverschijnselen.”

Prof. Dr. Petran Kockelkoren in *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*: “De jongste loot aan de stam van de spirituele wetenschapsbeoefening heet '*Intelligent Design*'. Deze stroming meent uit de complexiteit van de natuurprocessen tot het bestaan van een transcendente maker en bestuurder te mogen concluderen. [...] Thans ziet Koo van der Wal zich genoodzaakt om er hoffelijk mee af te rekenen.”

Prof. Dr. Gert-Jan van der Heiden in *Wijsgerig Perspectief* 53:1 (2013), 34-35: “Warm aanbevolen! [...] Zo overtuigt dit belangrijke boek van Koo van der Wal dat onze tijd inderdaad een nieuwe natuurfilosofie nodig heeft die zich laat verwonderen door de natuurwetenschappen van vandaag. Aldus neemt de wijsbegeerte haar aloude vraag opnieuw op zich: 'In wat voor een werkelijkheid leven we eigenlijk?’”